

**"उच्च शिक्षणात विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या (युजीसी) योजनांचा परिणाम"
(10 वी व 11 वी योजना)**

प्रा.डॉ. विजयसिंग आय. गिरासे

सहयोजी प्राध्यापक

वाणिज्य आणि व्यवस्थापन विद्याशाखा

जी.टी. पाटील महाविद्यालय, नंदुरबार - 425412

प्रस्तावना -

प्रस्तुत संशोधन निबंधात विद्यापीठ अनुदान आयोगाने आपल्या विविध योजनांच्या (2002 ते 2012) माध्यमातून महाविद्यालयांना मुलभूत सुविधा, शैक्षणिक सुविधा व संशोधनात्मक सुविधा व सोयी उपलब्ध करून दिल्या. अशा आर्थिक सहाय्याच्या महाविद्यालयांच्या विशेष संदर्भ धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांचा शैक्षणिक, मुलभूत, भौतिक, व्यावसायिक, तांत्रिक, संशोधनात्मक व सामाजिक विकासावर त्याचा काय परिणाम झाला आहे. याचा संशोधनाच्या माध्यमातून प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे. शिक्षणामुळे व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होतो. तो वैचारिकदृष्ट्या प्रगल्भ होतो. योग्य-अयोग्याची जाणीव त्यात निर्माण होते. व्यावसायिक ज्ञान तर प्राप्त होतेच पण त्याबरोबर जीवनावश्यक दृष्टिकोन व विशिष्ट सामाजिक विचारसरणी तयार होत असते. अर्थात मिळालेल्या शिक्षणावर आपली आर्थिक व सामाजिक परिस्थिती अवलंबून असते. ज्या समाजाला हे शिक्षण मिळाले अथवा ज्या समाजाने हे शिक्षण मिळविले तो समाज आर्थिक व सामाजिक दृष्टिने संपन्न झाला. शिक्षणापासून जो समाज वंचित राहिला, त्याची सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती ही दुर्बल राहिली.

बीज शब्द -

यु.जी.सी. योजना, कार्ये, महाविद्यालयांची प्रगती, शिक्षक व विद्यार्थ्यांनी यांची शैक्षणिक प्रगती, भौतिक प्रगती.

यु.जी.सी. ज र्ये -

- विद्यापीठाच्या स्थापनेबाबत संबंधित राज्य शासनाला सल्ला व परवानगी देणे.
- विद्यापीठातील संशोधनकार्ये, अध्यापन उपक्रमासाठी आर्थिक मदत करणे.
- विद्यापीठ आणि महाविद्यालयांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी आर्थिक मदत करणे.
- विद्यापीठांचा विकास व देखभालीसाठी आर्थिक पाठबळ देणे.
- विद्यापीठांना केंद्र व राज्य सरकारकडून मिळणाऱ्या अनुदानासंदर्भात मार्गदर्शक नियमावली तयार करणे.
- राज्यांमध्ये स्थापन होणाऱ्या नव्या विद्यापीठांना पाच वर्षासाठी अनुदान उपलब्ध करणे.
- विद्यापीठात नवे विभाग किंवा शैक्षणिक उपक्रम राबवण्यासाठी पाच वर्षासाठी अनुदान उपलब्ध करणे.
- विद्यापीठ, महाविद्यालयांतील उच्च शिक्षणासाठी नावीन्यपूर्ण उपक्रमास अनुदान देणे.
- विद्यापीठ व महाविद्यालयातील निवृत्त शिक्षकांना विविध शैक्षणिक प्रकल्पासाठी विद्यावेतन देऊन प्रोत्साहित करणे.
- विद्यापीठीय कार्यासंबंधी विचारलेल्या प्रश्नांना सल्ला देणे.

- परदेशातील विद्यापीठांशी संपर्क ठेवणे व आवश्यक ते सहकार्य घेणे.
- विज्ञानांतर्गत विषयाच्या अध्यापनात सुधारणा करण्यासाठी महाविद्यालयीन विज्ञान सुधारणा कार्यक्रम विद्यापीठ अनुदान मंडळाने राबविला. (COSIP-College of Science Improvement Programme)
- मानव्यविद्या व सामाजिक शास्त्रे विषयांच्या संदर्भात सुधारकार्यक्रम राबविला. (COHSSIP - College's Humanity and Social Improvement Programme)
- कंट्रीवाईड क्लासरूम कार्यक्रमाचे आयोजन केले.
- कार्यासंबंधी सर्वांना माहिती मिळावी म्हणून त्रैमासिकाचे संपादन.
- भावनिक ऐक्य व राष्ट्रीय एकात्मता संदर्भात चर्चासत्राचे आयोजन केले.
- गणित व शास्त्र विषयाच्या प्राध्यापकांसाठी उन्हाळी वर्गाचे आयोजन केले.
- परीक्षा पद्धती सुधार कार्यक्रम राबविला.
- विद्यापीठांत आंतरशाखीय विषयांचा समावेश करण्यास प्रोत्साहन दिले.
- स्वायत्त महाविद्यालयांची योजना आखून ती राबविली.
- अध्यापकांसाठी किमान अर्हतेचे निर्धारण केले.
- उच्च शिक्षणाबाबत वेळोवेळी केंद्रीय सरकारला सल्ला देणे.

यु.जी.सी.च्या योजना -

- 1) फक्त विद्यापीठांकरिता (For University Only)
- 2) फक्त महाविद्यालयांकरिता (For College Only)
- 3) फक्त दोन्ही विद्यापीठे/महाविद्यालये (For both University/Colleges)
- 4) फक्त विद्यापीठातील विभागांकरिता (For Department of University)
- 5) फक्त व्यक्तिगत (For Individual)

विद्यापीठ अनुदान आयोगाने दहाव्या योजनेत विविध विद्यापीठे/महाविद्यालये/ संस्था/व्यक्तींना जाहीर केलेल्या योजनांतर्गत भरीव अर्थसहाय्य केलेले आहे. महाविद्यालयांना प्रमुख आठ योजनांतर्गत आर्थिक सहाय्य जाहीर करण्यात आले होते.

- UGC-Network Resource Center (UGC)-NRC) योजने अंतर्गत प्रत्येक महाविद्यालयांना रु. 1.5 लाख आर्थिक सहाय्य मिळू शकते.
- Development Assistance to College या योजने अंतर्गत महाविद्यालयांना पदवी (U.G.) करिता रु.2.5 लाख तर पदव्युत्तर (P.G.) करिता रु. 4 लाख महाविद्यालयांच्या विभागांना अनुदान मिळू शकते.
- Scheme of Autonomous Colleges या योजनेत स्वायत्त महाविद्यालयांना रु. 5 ते 12 लाख पर्यंत आर्थिक सहाय्य मिळू शकते.
- Development Assistance to College for Construction of Buildings या योजनेत महाविद्यालयांना इमारतीच्या एकूण एस्टीमेटच्या 50 टक्के अर्थसहाय्य मिळू शकते.

- Research workshop/Symposia and conference in College या योजनेत रु.70,000 ते 1.5 लाख पर्यंत अर्थसहाय्य मिळू शकते.
- College with Potential for Excellence (CPE) या योजने अंतर्गत महाविद्यालयांना रु.35 लाख ते 1 कोटी पर्यंतचे आर्थिक सहाय्य योजना काळात मिळू शकते.
- Special Development Grants for Colleges in Educationally Backward Areas या योजनेत 100 टक्के रु. 10 लाखापर्यंत आर्थिक सहाय्य मिळू शकते.
- Special Development Grants for young Colleges या योजनेत 100 टक्के रु. 10 लाखापर्यंत नवीन महाविद्यालयांना अर्थसहाय्य मिळू शकते.

दहाव्या योजनेत महाविद्यालयांचा शैक्षणिक, भौतिक व संशोधनात्मक विकास साध्य करता यावा यासाठी विविध योजनांच्या माध्यमातून आर्थिक सहाय्य करण्यात आले आहे.

अकराव्या योजनेत (XI Plan - 2007-2012) विद्यापीठ अनुदान आयोगाने आपल्या मार्गदर्शक तत्वानुसार (Guideline) महाविद्यालयांच्या मुलभूत शैक्षणिक सुविधा, इमारत, ग्रंथालय व संशोधन विकासाच्या दृष्टीने बारा योजनांतर्गत आर्थिक सहाय्य उपलब्ध करून दिले आहे.

- Special Scheme of construction of Women's Hostel for Colleges या योजनेत 100 टक्के अनुदान हे Non metropolitan शहरा करिता रु.80 लाख तर Metropolitan शहरांकरिता रु. 1.20 करोड उपलब्ध होऊ शकते.
- Faculty Development Programme for Colleges.
- Autonomous Collges.
- Organising Conferences/workshops/Seminars in colleges या योजनेत महाविद्यालयांना राज्यस्तरीय करिता 1 लाख व राष्ट्रीय पातळीकरिता 1.50 लाख अर्थसहाय्य उपलब्ध होवू शकते.
- Development Assistance to Colleges for the construction of Buildings या योजनेत 100 टक्के अनुदान उपलब्ध होवू शकते.
- Development Grant to Colleges (includes 14 merged Schemes) (Revised Guidelines) या योजनेत महाविद्यालयांना रु. 11 लाख ते 18 लाखापर्यंत आर्थिक सहाय्य उपलब्ध होऊ शकते.
- College with Potential for Excellence (CPE) या योजनांतर्गत रु.1 कोटी ते 1.5 कोटी पर्यंत अनुदान प्राप्त होवू शकते.
- UGC-Network Resource Center (UGC-NRC) in the colleges या योजनेत प्रथम आर्थिक सहाय्य योजनेंतर्गत रु.2.50 लाख अनुदान मिळू शकते.
- Jubilee, Centenary Grants to Colleges या योजनेत ज्या महाविद्यालयांनी 50 वर्ष (Golden Jubilee) पूर्ण केले असतील अशा महाविद्यालयांना रु. 25 लाख व ज्या महाविद्यालयांनी शताब्दी/शतकपूर्ती (Centenary) पूर्ण केली असेल अशा महाविद्यालयांना रु.50 लाख अर्थसहाय्य मिळू शकते.

- Instrumentation Maintenance Facility (IMF) in College या योजनेत महाविद्यालयांना प्रथम आर्थिक सहाय्य योजनेतर्गत रु. 4 लाख अनुदान प्राप्त होवू शकते.
- Establishment of New Model Degree Colleges in educationally Backward District Low (GER) या योजनेत विद्यापीठ अनुदान आयोग 50 टक्के व राज्य सरकार 50 टक्के अनुदानातून रु. 8 कोटी पर्यंत महाविद्यालयांना अनुदान मिळू शकते.
- Guidelines for implementing the Scheme for Providing one time catch-up Grant to Uncovered (Non-12B) Colleges या योजनेत विद्यापीठ अनुदान आयोग रु. 2 कोटी पर्यंत अनुदान देते. त्यात UGC 50 टक्के ते 60 टक्के व इतर राज्य सरकार/विश्वस्त/संस्था यांचा सहभाग राहिल.

विद्यापीठ अनुदान आयोगाने आपल्या विविध योजनांच्या माध्यमातून महाविद्यालयांना मुलभूत सुविधा, शैजिज सुविधा व संशोधनात्मक सुविधा व सोयी उपलब्ध करून देता याव्यात यासाठी मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक सहाय्य उपलब्ध करून दिले आहे. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने बदलत्या परिस्थितीचा विचार करून शिक्षण तज्ञांच्या मार्गदर्शनाजाली वेळोवेळी महाविद्यालयांचा शैक्षणिक विकास होवून विद्यार्थ्यांना गुणवत्ताधिष्ठीत ज्ञान तथा शिक्षण मिळावे यासाठी विविध योजना राबवून महाविद्यालयांच्या शैक्षणिक विकासात मोलाचे योगदान दिले आहे.

संशोधन उद्दिष्टे -

- 1) विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयीन शैक्षणिक विकासाचा आढावा घेजे.
- 2) विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे मिळणाऱ्या अनुदानातून (Granting) महाविद्यालयांच्या प्रगतीचा अभ्यास करणे.
- 3) यु.जी.सी. अनुदानाद्वारे संशोधन विकासाचा तसेच भौतिक प्रगतीचा अभ्यास करणे.
- 4) यु.जी.सी. अनुदानाद्वारे शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थी यांच्या शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास करणे.

पूर्व प्रकाशित संशोधन आढावा -

संशोधक जेव्हा संशोधन करावयाचे ठरवितो तेव्हा कशावर करावे हा सर्वात मोठा प्रश्न त्यांच्यासमोर उभा राहतो. कोणती समस्या निवडावी? निवडलेल्या समस्येवर आजपर्यंत संशोधन झालेले आहे किंवा नाही? झाले असेल तर त्यातून काढलेले निष्कर्ष कितपत उपयुक्त आहेत? त्या समस्येवर आता कसे संशोधन होवू शकेल? या प्रश्नांच्या उत्तरासाठी संशोधकास संबंधित साहित्याचा अभ्यास करावा लागतो.

प्रस्तुत विषयाशी संबंधित इतर विषयावर व घटकांवर संशोधनाचे कार्य करताना त्याचा उपयोग झाला आहे. अभ्यासासाठी आवश्यक घटक, पायज्या, अभ्यासाचा दृष्टिकोन इ. माहिती त्यामुळे प्राप्त होण्यास मदत झाली आहे. यामुळे अभ्यास केलेल्या विविध संशोधन साहित्यापेक्षा प्रस्तुत संशोधन कशा प्रकारे वेगळे आहे हे लक्षात आले आहे. या दृष्टीने संशोधकाने पूर्व प्रकाशित संशोधन आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

संशोधकाने विविध प्रकाशनाद्वारे संदर्भ साहित्याचा आढावा घेतला आहे. उच्च शिक्षणात विद्यापीठ अनुदान आयोगाची भूमिका, योगदान व शैक्षणिक विकासाच्या दृष्टीने केलेले प्रयत्न, वेळोवेळी सूचविलेले उपाय, शैक्षणिक, भौतिक प्रगतीसाठी दिलेले अनुदान, उच्च शिक्षणात संख्यात्मक वाढीबरोबर गुणवत्ता टिकविण्यासाठी केलेले प्रयत्न व चिकीत्सकपणे केलेल्या विचारांचा सविस्तर आढावा निबंधात घेतला आहे.

संशोधनाची गृहीतके -

- 1) यु.जी.सी. अनुदानाद्वारे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांची प्रगती झाली आहे.
- 2) यु.जी.सी. अनुदानाद्वारे शिक्षक व विद्यार्थी यांना शैजिज लाभ झाला आहे.

- 3) यु.जी.सी. अनुदानापासून धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील अनेक महाविद्यालये प्रगती व विकासापासून वंचित आहेत.
4) यु.जी.सी. अनुदानाद्वारे महाविद्यालयांची भौतिक प्रगती झाली आहे.

संशोधन पद्धती -

प्रस्तुत शोध निबंधात संशोधनासाठी उपलब्ध नसलेली माहिती प्राथमिक स्रोतांचा वापर करून प्राप्त केली आहे. प्राथमिक माहिती बरोबरच तथ्य संकलनासाठी माहितीच्या समर्थनार्थ संदर्भ पुस्तके, प्रसिद्ध झालेले संशोधन लेज, यु.जी.सी. ने प्रकाशित केलेले साहित्य, संकेतस्थळे यांचा अभ्यास करून दुय्यम स्वरूपाची माहिती प्राप्त केली आहे.

संशोधन उद्दिष्ट्ये व गृहीतक यांचा मेळ -

उद्दिष्ट क्र. 1 - विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयीन शैक्षणिक विकासाचा आढावा घेणे.

संशोधकाने उद्दिष्ट्युत्तीसाठी विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयीन शिक्षणाचा आढावा घेतला असता विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे महाविद्यालयांचा सर्वांगीण विकास होण्याच्या दृष्टीने परिपूर्ण सहयोज दिल्याचे स्पष्ट होते. संशोधकाने विविध घटकांच्या आधारे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील शिक्षण संस्था, महाविद्यालये, प्राध्यापक, विद्यार्थी व अभ्यासोत्तर उपक्रम या आधारे विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारा शैक्षणिक प्रगती कशी झाली आहे. हे जाणून घेण्यासाठी शैक्षणिक विकास घटकांची तपासणी करून उद्दिष्ट्युत्तीचा आढावा घेतला आहे.

उद्दिष्ट क्र. 2 - विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे मिळणाऱ्या अनुदानातून महाविद्यालयांच्या प्रगतीचा अभ्यास करणे.

संशोधकाच्या दुसऱ्या उद्दिष्ट्यानुसार प्राप्त केलेल्या माहितीच्या विश्लेषणानुसार महाविद्यालयांची शैक्षणिक गुणवत्ता व प्रगती या अनुषंगाने प्रगती विषयक घटकांच्या आधारावर उद्दिष्ट्युत्ती प्रमाणात साध्य झाले याचा आढावा घेतला आहे.

उद्दिष्ट क्र. 3 - विद्यापीठ अनुदानाद्वारे संशोधन विकासाचा तसेच भौतिक प्रगतीचा अभ्यास करणे.

वरील उद्दिष्ट्युत्तीसाठी संशोधकाने प्राप्त झालेल्या माहितीनुसार महाविद्यालयांच्या भौतिक प्रगती घटकांचा आढावा घेतला आहे.

उद्दिष्ट क्र. 4 - विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे शिक्षक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी व विद्यार्थी यांच्या शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास करणे.

वरील उद्दिष्ट्यानुसार महाविद्यालयांशी संबंधित शिक्षक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी व विद्यार्थी यांच्याकडून प्राप्त केलेल्या प्रश्नावलीनुसार, संवाद साधून, चर्चा करून माहिती प्राप्त केली असता. या घटकांना किती प्रमाणात लाभ झाला. याचा आढावा लाभ घटक विचारात घेऊन माहिती प्राप्त केली आहे.

निष्कर्ष -

1. संशोधनासाठी पुरुष व स्त्रीनिहाय प्राप्त झालेला प्रतिसादानुसार 57.17 टक्के पुरुष तर 41.03 टक्के महिला उत्तरदात्याचा प्रतिसाद प्राप्त झालेला आहे. त्यानुसार जवळपास समान तत्वावर पुरुष आणि स्त्री यांचा सहभाग शैक्षणिक क्षेत्रात आढळून येतो.
2. प्राप्त झालेल्या आकडेवारीनुसार उच्चविद्याविभूषित म्हणजेच प्राचार्य व प्राध्यापक यांचे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील शिक्षण क्षेत्रातील प्रमाण हे 20.75 टक्के आहे तर पदवी व पदव्युत्तर प्राप्त सहभागीची संख्या 79.25 टक्के आढळून येते.
3. सरकारच्या धोरणानुसार विनाअनुदान तत्वावर महाविद्यालय कार्यरत आहेत त्यामुळे धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयात 17.15 टक्के प्राध्यापक विनाअनुदान तत्वावर काम करतात असे स्पष्ट होते.

4. 5 वर्षापेक्षा जास्त अनुभव असलेल्या प्राचार्यांनी विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या जास्तीत जास्त योजनांचा लाभ मिळविल्याचे निदर्शनास येते व अशा प्राचार्यांचे प्रमाण 76 टक्के आहे. त्या तुलनेत कमी अनुभव असलेल्या प्राचार्यांना विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या योजनांचा कमी लाभ झाल्याचे जाणवते.
5. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या उद्देशानुसार धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील विविध महाविद्यालयांनी इमारत बांधकाम, वसतिगृह, ग्रंथालय या योजनांना प्रतिसाद दिल्याचे स्पष्ट होते. मात्र संशोधन क्षेत्रातील महाविद्यालयांचा सहभाग इतर योजनांच्या तुलनेने कमी असल्याचे स्पष्ट होते.
6. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या विविध योजनांमुळे महाविद्यालयांचा परिसर व सुविधा वाढलेल्या दिसून येतात तसेच वसतिगृहाच्या उपलब्धतेमुळे विद्यार्थी समाधानी दिसून येतात. व ग्रंथालय अनुदानामुळे प्राध्यापक व विद्यार्थी यांना ज्ञान भांडाराची सुविधा निर्माण झाल्याचे स्पष्ट होते.
7. एकूण 27 महाविद्यालयांपैकी 16 महाविद्यालयांना 50 लाखापेक्षा कमी अनुदान मिळाले आहे. तर 50 लाखापेक्षा जास्त अनुदान मिळविणाऱ्या महाविद्यालयांची संख्या 05 आहे तसेच 1 कोटीपेक्षा जास्त अनुदान मिळविणाऱ्या महाविद्यालयांची संख्या देखिल 06 असल्याचे स्पष्ट होते.
8. 10 व्या व 11 व्या योजनेत बहुतांश महाविद्यालयांच्या निधीत 1 टक्के ते 26 टक्के वाढ किंवा घट झालेली दिसून येते. ज्या महाविद्यालयांच्या निधीत घट झालेली आहे. अशा महाविद्यालयांनी बहुतांश योजना पूर्ण केलेल्या असल्याने त्यांच्या निधीत घट झालेली असावी असे स्पष्ट होते.
9. एकूण 27 महाविद्यालयांना अनुदान मंजूर झाल्याचे दिसून येते. त्यापैकी 100 टक्के अनुदान प्राप्त करणारे 04 महाविद्यालय, 06 महाविद्यालये 88 टक्के, 06 महाविद्यालय 71 टक्के, 04 महाविद्यालय 55 टक्के, 06 महाविद्यालय 39 टक्के, 01 महाविद्यालय केवळ 20 टक्के अनुदान मंजूर झाल्याचे दिसून येते.
10. विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे दिल्या जाणाऱ्या विशेष अनुदानातून ग्रामीण भागातील महाविद्यालयांपर्यंत इंटरनेट, संगणक इ. सुविधा जयमस्वरूपी सुरु झाल्या. महाविद्यालये, विद्यापीठ, शासन एकमेकांशी जोडले गेले हा विशेष लाभ महाविद्यालयांना झालेला दिसून येतो.
11. विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडून निधी प्राप्त होवूनही त्याचा योग्य विनियोग न होणे ही शैक्षणिक विकासाच्या दृष्टीने चिंतेची बाब आहे. परंतू परिस्थितीनिरूप असा प्रसंग घडला असावा असे प्राप्त माहितीवरून स्पष्ट होते.
12. अनुदान मिळविण्याच्या पद्धतीबाबत महाविद्यालयाच्या 74 टक्के प्राचार्यांना युजीसी अनुदान वाटपाची पद्धत सोपी असल्याचे स्पष्ट केले आहे. तथापी 14 टक्के प्राचार्य याच्या दृष्टीने प्रचलित पद्धत कठीण आहे.
13. अनुदान मिळविण्याचा पद्धतीबाबत महाविद्यालयाच्या 64 टक्के प्राध्यपकांना युजीसी अनुदान वाटपाची पद्धत सोपी असल्याचे स्पष्ट केले आहे. तथापी 16 टक्के प्राध्यपकांच्या दृष्टीने प्रचलित पद्धती कठीण आहे असे मत नोंदविलेले आहे.
14. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांची प्रगती झाली आहे. असे सरासरी 83.68 टक्के उत्तरदात्यांनी स्पष्ट केले आहे. 14.91 टक्के उत्तरदात्यांनी प्रगती झाली नाही. असे मत नोंदविलेले आहे. तर 01.41 टक्के उत्तरदात्यांनी माहिती नाही असा कल दिल्याचे स्पष्ट होते.
15. शिक्षण क्षेत्रातील संबंधित महाविद्यालयांचे प्राचार्य, प्राध्यापक व विद्यार्थी या उत्तरदात्यांकडून महाविद्यालय प्रगतीविषयक विविध प्रश्नांचा संशोधकाने कल जाणून घेतला असता. असे निदर्शनास येते की, सर्वच घटकांचा संबंध विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या योजनांशी व अनुदानाशी आलेला असल्याने व या संदर्भात महाविद्यालय

परिसरात विशेष उल्लेख असल्याने 50 टक्क्यांपेक्षा जास्त उत्तरदात्यांनी महाविद्यालय प्रगतीत विद्यापीठ अनुदान आयोगाचे योगदान असल्याचे मान्य केले आहे. तर अल्प उत्तरदात्यांनी नकारात्मक भूमिका घेतली आहे. तर अत्यल्प उत्तरदात्यांनी माहिती नाही. असे स्पष्ट केले आहे.

16. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांची भौतिक व शैक्षणिक प्रगती झाली आहे. असे सरासरी 83.20 टक्के उत्तरदात्यांनी स्पष्ट केले आहे. 14.72 टक्के उत्तरदात्यांनी प्रगती झाली नाही. असे मत नोंदविले आहे. तर 02.08 टक्के उत्तरदात्यांनी माहिती नाही असा कल दिल्याचे स्पष्ट होते.
17. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांची भौतिक व शैक्षणिक प्रगती झाली आहे. असे सरासरी 83.02 टक्के उत्तरदात्यांनी स्पष्ट केले आहे. 15.32 टक्के उत्तरदात्यांनी प्रगती झाली नाही. असे मत नोंदविले आहे. तर 01.66 टक्के उत्तरदात्यांनी माहिती नाही असा कल दिल्याचे स्पष्ट होते.
18. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांची भौतिक व शैक्षणिक प्रगती झाली आहे. असे सरासरी 81.17 टक्के उत्तरदात्यांनी स्पष्ट केले आहे. 16.30 टक्के उत्तरदात्यांनी प्रगती झाली नाही. असे मत नोंदविले आहे. तर 02.53 टक्के उत्तरदात्यांनी माहिती नाही. असा कल दिल्याचे स्पष्ट होते.

शिफारशी -

1. संशोधनासाठी पुरुष व स्त्रीनिहाय प्राप्त झालेल्या प्रतिसादानुसार 57.17 टक्के पुरुष तर 41.03 टक्के महिला उत्तरदात्यांचा प्रतिसाद प्राप्त झालेला असून उच्च शिक्षणात स्त्री या घटकाला विद्यापीठ अनुदान आयोगाने विशेष योजना राबविण्याची आवश्यकता आहे.
2. शैक्षणिक अर्हतेचा विचार करता उच्चविद्याविभूषित सहभागी केवळ 20.75 टक्के असून महाविद्यालयीन प्राध्यापकांनी एम.फिल. अथवा पीएच.डी. पदवी प्राप्त करण्याची आवश्यकता आहे. त्यासाठी शैक्षणिक संस्थानी व महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांनी विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या शिक्षण योजनांचा लाभ घेण्यासाठी प्राध्यापकांना प्रोत्साहित करण्याची आवश्यकता आहे व उच्च शिक्षणासाठी सोय व सुविधा उपलब्ध करण्याची आवश्यकता आहे.
3. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने, विना अनुदान तत्वावर महाविद्यालये कार्यरत आहेत. याबाबत गांभिर्याने लक्ष देण्याची आवश्यकता असून शैक्षणिक क्षेत्रात विना अनुदान तत्व समूळ नष्ट करण्याची तसेच राष्ट्रीय धोरणात आग्रही भूमिका मांडण्याची गरज आहे.
4. विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे महाविद्यालयीन प्राचार्यांना विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या विविध योजना त्यांच्या अटी व शर्ती संदर्भात अवगत करण्याच्या दृष्टीने क्षेत्रीय पातळीवर कार्यशाळा आयोजित करणे आवश्यक आहे.
5. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने प्राध्यापक व विद्यार्थी यांच्या संशोधन कार्यास प्रोत्साहन देण्याची आवश्यकता असून इमारत बांधकाम अनुदान मंजूर करतांना संशोधनातील सहभाग सक्तीचा करण्याचे आवश्यक वाटते.
6. धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील ज्या महाविद्यालयांना 50 लाखापेक्षा कमी अनुदान मिळाले आहे अशा महाविद्यालयांनी विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या विविध योजनांचा अधिक अभ्यास करून जास्तीत जास्त अनुदान मिळविण्यासाठी प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे. त्यासाठी महाविद्यालयांच्या प्राचार्यांनी प्राध्यापकांची स्वतंत्र समिती गठीत करून योग्य पद्धतीने नियोजन करण्याची आवश्यकता आहे.
7. ज्या महाविद्यालयांची 10 व्या व 11 व्या योजनेअंतर्गत 15 लाखापेक्षा कमी निधी मिळविल्या आहे. अशा महाविद्यालयांनी अभ्यासपूर्वक योजनांची तयारी करून मोठ्या प्रमाणावर निधी प्राप्त करण्याची आवश्यकता आहे.

8. महाविद्यालयांनी विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडे प्रस्ताव पाठवतांना काळजी घेणे आवश्यक आहे. प्रस्तावा सोबत आवश्यक असलेली दस्तऐवजे व परिशिष्ट जोडणे आवश्यक आहे. कारण युजीसीच्या नियमानुसार अपूर्ण प्रस्ताव नामंजूर केले जातात व त्याचा परिणाम मंजूर निधीवर होतो.
9. युजीसीने किरकोळ कारणास्तव महाविद्यालयांचे प्रस्ताव नामंजूर करू नये. आवश्यकता असल्यास आवश्यक माहिती मागून घ्यावी.
10. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने दर वर्षी विशेष अनुदान योजना राबवावी व महाविद्यालयांची साधन संपत्ती वाढविण्यास, आधुनिकीकरण करण्यास प्रोत्साहित करावे.
11. अग्रिम अनुदान रक्कम पाठविल्यानंतर विद्यापीठ अनुदान आयोगाद्वारे रक्कमेच्या विनियोगासाठी कोणतीही यंत्रणा नसल्याने अनुदानाचा विनियोग न करण्याची नामुष्की दिसून येते. याबाबत विद्यापीठ अनुदान आयोगाने दर तीन महिन्यांनंतर अनुदान रक्कमेचे विनियोग प्रमाणपत्र मागविल्यास असे कटू प्रसंग टळू शकतील. या दृष्टीने विद्यापीठ अनुदान आयोगाने प्रयत्न करण्याची गरज आहे.
12. अनुदान वाटपाच्या पद्धतीबाबत विद्यापीठ अनुदान आयोगाने विभागीय कार्यालयात वर्षातून किमान एकदा प्राचार्यांच्या सभेचे आयोजन करावे व अनुदान वाटपाबाबत मार्गदर्शन करावे.
13. महाविद्यालयांच्या प्राचार्यांनी सर्व प्रध्यापकांना युजीसी योजनांची सविस्तर माहिती सातत्याने देत राहणे आवश्यक आहे.
14. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने विशेषतः यंग महाविद्यालये तसेच ग्रामीण भागातील महाविद्यालयांचा सर्वांजित विकास घडून येण्यासाठी दीर्घ कालीन धोरणातून विविध योजना राबविण्याची आवश्यकता आहे.
15. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने विविध योजनांच्या माध्यमातून शिक्षक व विद्यार्थी संशोधन क्षेत्राकडे जास्तीत जास्त केंद्रित होण्याच्या दृष्टीने योजनांची आखणी करणे गरजेचे आहे.
16. धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांनी विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून 83.02 टक्के प्रगती व विकास साध्य केला असला तरी विद्यापीठ अनुदान आयोगाने जास्तीत जास्त महाविद्यालये विविध योजनांच्या माध्यमातून कसे अनुदान प्राप्त करतील यासाठी विशेष प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे.
17. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून धुळे व नंदुरबार जिल्ह्यातील महाविद्यालयांची भौतिक व शैक्षणिक प्रगती 81.17 टक्के केली असली तरी विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या माध्यमातून ग्रामीण व आदिवासी भागातील महाविद्यालयांकरिता जास्तीचे अनुदान मिळण्याची गरज आहे.

संदर्भ -

आगलावे प्रदीप, संशोधन पद्धती व तंत्रे, साईनाथ प्रकाशन, नागपूर

संशोधन दस्तऐवज

प्राचार्य डॉ. व्ही.एस. देसले, उच्च शिक्षणातील बदलते प्रवाह, अथर्व पब्लिकेशन, जळगाव

डॉ. शुभदा राठी-ठाकरे, राजकीय सामाजिक संशोधन पद्धती, अथर्व पब्लिकेशन, जळगाव

डॉ. व्ही.एस. पाटील, शिक्षण आणि विकास, अथर्व पब्लिकेशन, जळगाव

प्रा. एन.यु. बारी, Higher Education in India, Kumud Publication

C.R. Kothari, Gaurav Gara (2014), Research Methodology Methods and Techniques.

www.ugc.ac.in

www.nmu.ac.in

www.dhule.nic.in

www.nandurbar.nic.in

ugc annual report 2010-2011

<https://study.com>

वृत्तपत्रे व मासिजे